Az íj- és nyíltegez felfüggesztése a XVII. században

dr. Szebényi Tibor
2014

Bevezetés

1. kép. Illusztráció a perzsa Királyok Könyvéből

Jelen írásom tárgya az íjász körökben „lapos tegez” néven ismert nyíltartó, és a vele szerves egységet képező készenléti tegez felkötése, viselése. Ezt a tegezt leggyakrabban az oszmán törökökhöz kötik, de használták a mongolok, a timuridák, a perzsák, az oroszok, a lengyelek, a mamelukok, a tibetiek, a kínaiak, azaz Ázsia és Kelet-Európa nagy részén elterjedt.
Fokozatosan vette át a másik markáns tegeztípus, a „homokóra” tegez helyét, mely a X. sz-i magyar harcos jellegzetes felszerelési tárgya is volt. A két tegez egy időben, egy helyen párhuzamosan is használatban volt, de a korabeli képek tanulsága szerint a XVII. században a lapos tegez már egyeduralkodó volt. Ez az időszak az íjászat harci alkalmazásának alkonya, a felszerelés ekkor már igen kiforrott volt. A XVII. sz-i felfüggesztési rendszerek ma is tökéletesek mind a lovas, mind a gyalogos íjászat gyakorlásához.

A felfüggesztés kérdése azért nagyon fontos, mert csak ennek megismerése és megértése után lehet elkezdeni hitelesen gyakorolni az egykori töltési módokat, és csak így lehet eljutni olyan horderejű kérdések megvitatásához, mint például a „hogyan töltöttek”, „hogyan fogták az ideget”, stb.

Ezzel az írással egyrészt segítséget szeretnék nyújtani azoknak, akik korhű lapos tegezt akarnak készíteni és viselni, másrészt ösztönözni szeretném a hazánkban nagyobb népszerűségnek örvendő homokóra tegezt használókat, hogy hasonló alapossággal járják körül a felfüggesztés kérdését. A két rendszert egyeztetve, összevetve és használva az íjászat „látványosabb” kérdései, mint a töltés és a lőgyorsaság is más megvilágításba kerülhetnek.

Az általam felhasznált fotókon szereplő tegezek túlnyomórészt XVII. századiak, és van közöttük például orosz, lengyel, török, mameluk, tibeti és még sokféle. Ez talán jelzi a rendszer kiforrottságát.

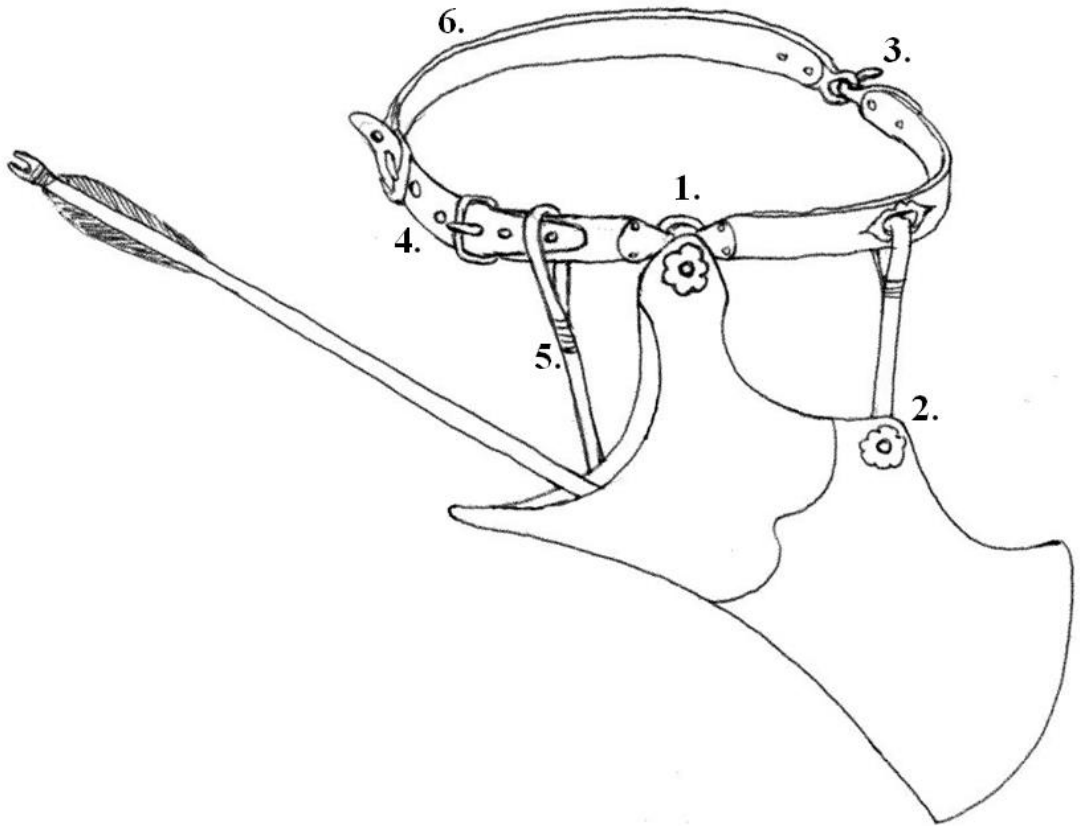
A képek többsége két, a témában kiemelkedő tanulmányból származik, melyek széles összefüggésrendszerben mutatják be a lapos tegezeket (*Vladimir Prokopenko, Tegezek a XVI-XVII. században*) http://www.kitabhona.org.ua/

Köszönet az ausztrál ***Bede Dwyer***-nek, a hagyományos íjászat elismert szakértőjének, sok (számomra) kérdéses részlet tisztázásáért. Felszerelése a 35-36. képeken látható.

Külön köszönet ***dr. Sudár Balázs***nak, javításaiért és ötleteiért.

A tegezfelfüggesztés rendszere

A lapos tegez XVII. századra kialakult felfüggesztési rendszerének részei:

2. kép A lapos tegez XVII. századra kialakult felfüggesztési rendszerének részei (a jobb átláthatóság érdekében az íjtegez nem szerepel a rajzon)

1. felső rögzítési pont

2. alsó rögzítési pont

3. az öv záródási pontja

4. a hátsó öv-rész

5. segédszíj

6. a készenléti íjtegez felfüggesztési helye

1. A tegez „felső” rögzítési pontja

Ez a rögzítési pont viseli a tegez súlyát: a korabeli tegezek többségén közvetlenül az övhöz csatlakozik. Ha hosszabb szíjra eresztenénk (ahogy eleinte magam is tettem…), akkor megnehezítené a töltést, ugyanis a nyilak kihúzása során a tegez is elmozdulna, főleg az

utolsó néhány nyíl esetén, amikor a tegez már könnyű. Továbbá hosszúra engedve himbálózna, és sem az alsó rögzítési pont, sem a segédszíj nem működne rendesen. Ezért kell úgy az övhöz rögzíteni, hogy azon legfeljebb csak elforogni tudjon. Sajnos sok ma kapható „replikán” túl hosszúra készítik ezt a szíjat.

Egyszerű és közvetlen rögzítés „gyűrűs verettel”:

3-4. kép. „Gyűrűs veret” a külső és belső oldalról. Oszmán tegez, XVII. sz., (Museum Kassel)

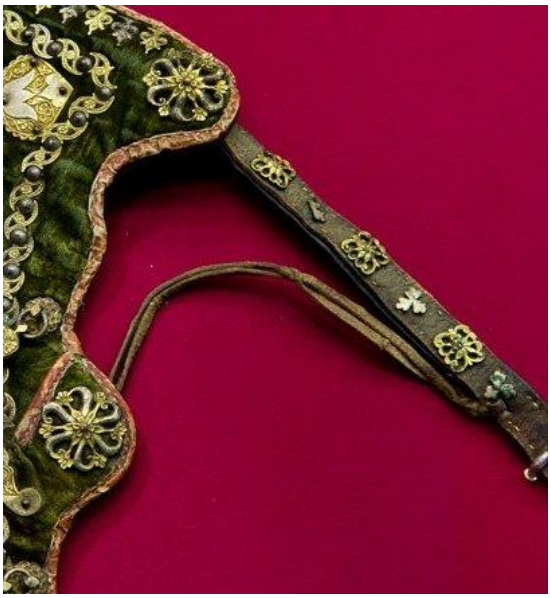

5. kép. Gyűrűs veretek. Magángyűjtésből származó leletek a Krím-félszigetről

2. Az „alsó” rögzítési pont

Ezen a ponton a tegez egy hosszabb szíjjal kapcsolódik az övhöz.
Meglepő módon még a gyönyörű kidolgozású darabokon is legtöbbször bőrműves szempontból igénytelenül oldották meg. Egyes darabokon az átlyukasztott övön egyszerűen

áthúzták a megcsomózott szíjat, máshol a szíjból hurkot képeztek, és azon dugták át az övet. Ez a szíj ugyan nem visel nagy súlyt, de ilyen megoldásokkal a bőr nyúlhat, károsodhat. Személy szerint a saját tegezemnél 3 vas szíjvéggel és egy szíjelosztó karikával oldottam volna meg (ahogy Bede Dwyer is tette), mégis megmaradtam a korhű megoldásnál, mert kivétel nélkül minden eredeti példányon ilyet láttam.
Néhány eredeti darabon veretes áttörést alkalmaztak, én is így készítettem el saját felszerelésemen.

6-7. kép. Orosz cári tegezek, XVII.sz.

8. kép. Tatár tegez, XVII. sz.

9. kép. Török/mameluk tegez, XVII. sz. (Furusiyya Art Fundation)

3. Az öv zárása

A sok megvizsgált tegezöv között csak elvétve találtam olyat, amelyik csattal záródott volna, túlnyomó többségük kampóval záródik. Ennek nagy előnye, hogy gyorsan le- és felvehető a komplett íjászfelszerelés. Egyes darabokon a kampós vég hossza állítható, de általában a hátsó rövid övdarabbal lehet az egész öv hosszát állítani. A leggyakrabban „vízszintes” kampókat alkalmaztak, melyek a testtől elfele álltak.

Рис. 2-7

Рис. 2-9

10-11. kép. „Vízszintes kampók” Ukrajnából (magángyűjtemény)

12. kép. A testtől elfelé álló kampó. Tatár tegez, XVII. sz.

Az öv másik végén több lyuk is lehetett, így a kampó beakasztásával lehetett változtatni a hosszt. A kifinomultabb darabokon, ahol hátul megvolt a hátsó övrész, erre nem volt szükség, a kampóval szembeni szíjvégen elég volt egy fix akasztó, és hátul lehetett állítani az egész öv hosszát.

13. kép. Oszmán tegezöv, XVII. sz.

Ritkábbak a „függőleges” kampók:

Рис. 2-10

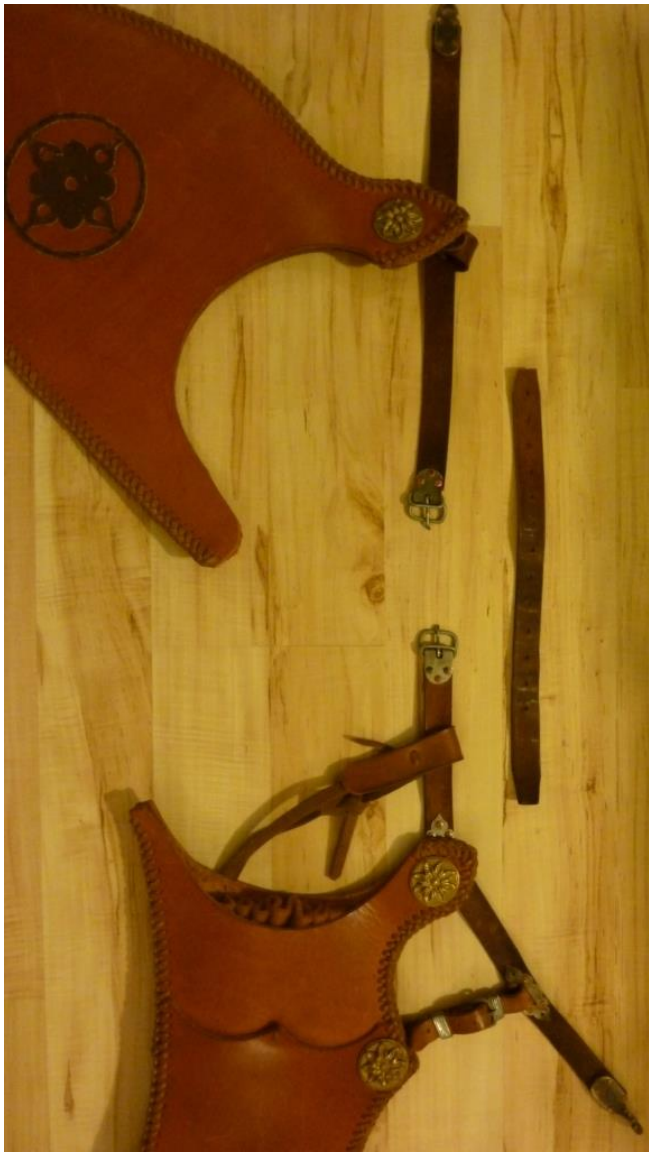
14. kép. „Függőleges kampók”. Magángyűjtésből származó leletek, Ukrajna

15. kép. „Függőleges kampó”. XVII. sz-i tegez. (Nemzeti Múzeum, Krakkó)

4. A hátsó öv-rész

A legtöbb fennmaradt teljes készleten megfigyelhető egy érdekes megoldás: tulajdonképpen egy kétszeres állítási lehetőség, ami a tegezövet viselő ember hátához kerül (lásd a fenti, 2. képet is). Egyértelmű, hogy ha elöl a kampós vég nem állítható, akkor máshol kell egy csat. A jelek szerint ezt hátra helyezték. Különös azonban, hogy általában nem egyet, hanem kettőt is alkalmaztak. Először arra gondoltam, hogy talán a készenléti tegez is fixen van rögzítve, s a két csattal a két tegez helyét egymástól függetlenül is állítani lehet. Ám ha a készenléti tegez szabadon mozoghat, akkor mi szükség van a dupla állítási lehetőségre? Bede Dwyer szerint azért kell két csat, hogy a nyíltegez helyét változtatni lehessen (ruha felett viselve szorosabbra kell húzni az övet, mint páncélban, stb…), de elöl a kampó és hátul a két csat mindig „szemben" helyezkedjen el, és az egész öv elrendezése szimmetrikus legyen, ami esztétikai célt szolgált: jobban festenek úgy a harcosok egy szemlén. Kérdéses azonban, hogy érvényesülhetett-e ez a szempont igencsak eltérő kultúrájú népeknél.
Veretekkel gazdagon díszített tegezöveken nehéz észrevenni ezt az alkatrészt, sokszor csupán a két egymással szemben álló csat látszik. A 20. képen szépen látszik a díszítetlen hátsó öv-rész egyik vége.

16. kép. A szerző tegezei. A hátsó övrészt kicsatoltam a helyéről.

17. kép. Oszmán tegez, XVII. sz. Nyilakkal jelöltem a két csatot

5. A segédszíj

A legtöbb lapos tegez rendelkezett egy segédszíjjal is, mely a tegez belső oldalán helyezkedett el, ezért kívülről nem látszik, s a miniatúrákon sem tüntették fel a kilátszó kis hurkot. Ez egy vékony szíj (vagy zsinór), mely jellegzetes alakban van végigvezetve a tegez belső oldalán, egy hurokkal csatlakozik az övhöz.
Szerepe nagyon jelentős: nem engedi, hogy a tegez hátrabukjon. A segédszíj nélkül a lapos tegez lovon, dinamikus mozgás közben majdhogynem használhatatlan!

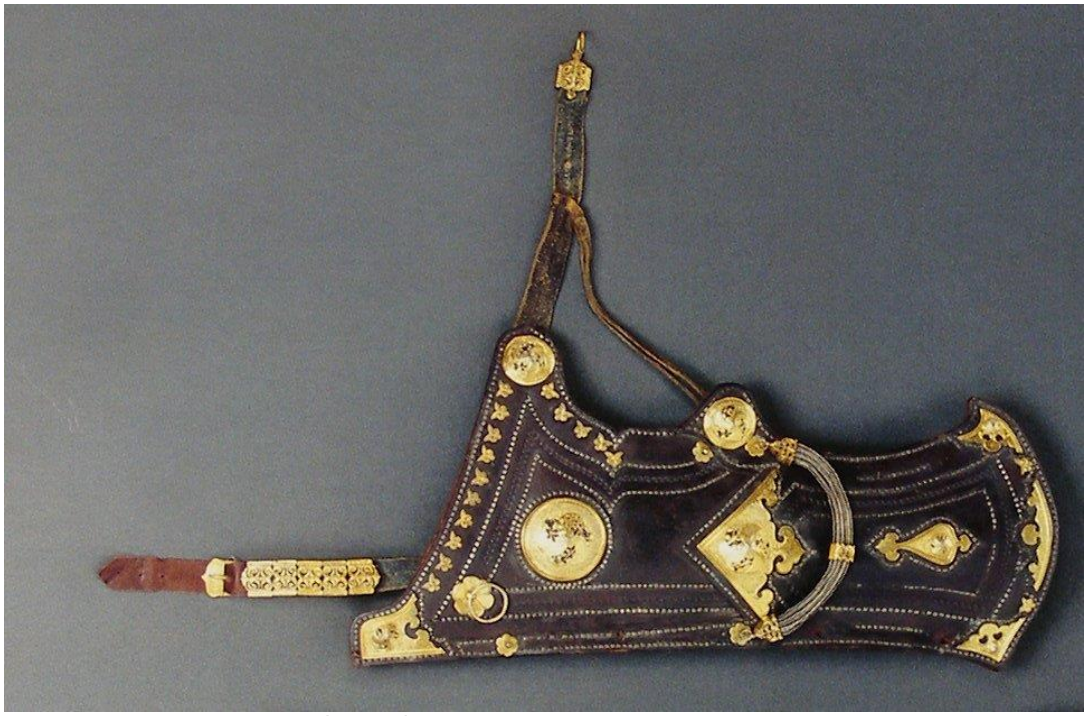

18. kép. Bede Dwyer tegeze, ez volt a leggyakoribb segédszíj kialakítás

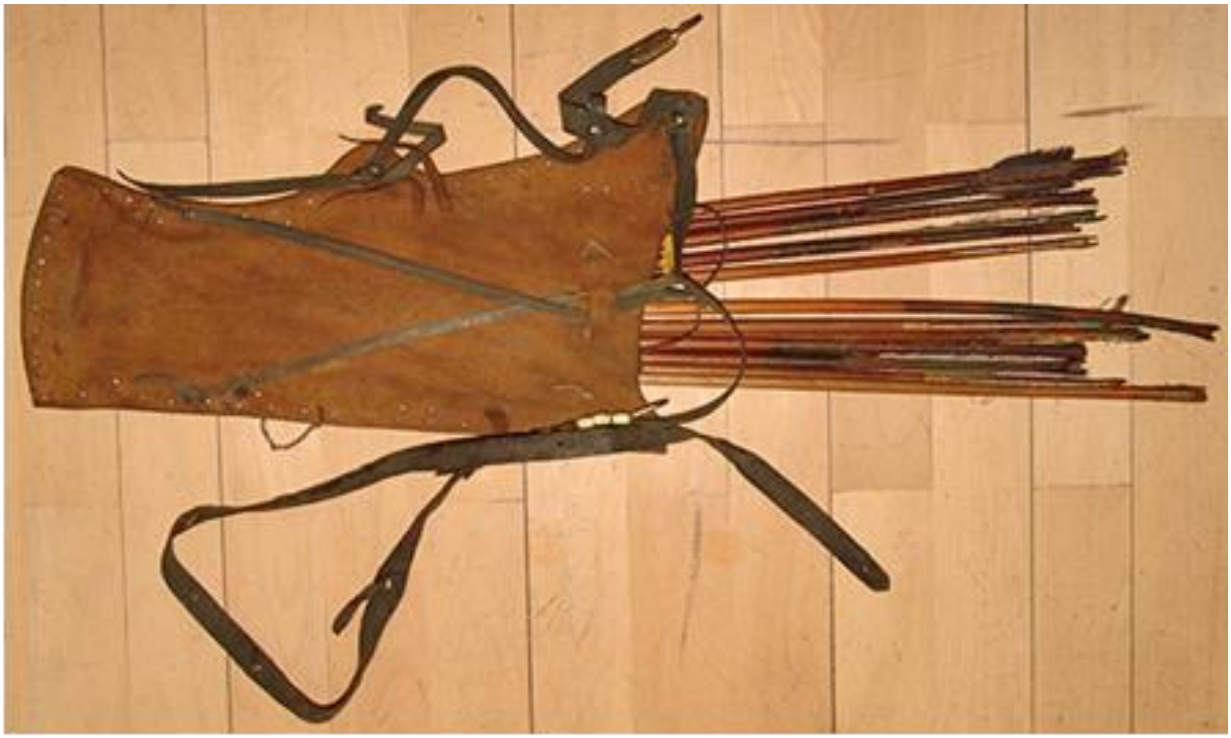
19. kép. Egy tanulságos múzeumi fotó: a segédszíjat helytelenül fűzték vissza, de a bőrön látszik a lenyomata, úgy, ahogy éveken keresztül szolgálta gazdáját. Oszmán tegez, XVII. sz. (Karlsruhe)

Egyes kései darabokon a segédszíjat kiváltották azzal, hogy gyakorlatilag a két fő rögzítési pont helyett hármat alkalmaztak, vagyis az öv hátsó szakasza külön darabként indult a tegez alsó széléről, így eleve megakadályozva a hátrabillenést (így viszont beszűkülnek az állítási lehetőségek):

20. kép. Oszmán tegez XVII. sz. (Drezda, Türckische Cammer)

Léteztek természetesen egyéb megoldások, a fő cél minden esetben a tegez helyzetének stabilizálása. Értelemszerűen a tegez anyagától is függött, hogy mennyire kellett a segédszíjat végigvezetni a hátoldalon. Egy puhább bőrből készült tegezhez több ponton kellett azt rögzíteni.

21. kép. Oszmán tegez, XVIII. sz. eleje. (Hermann Historica aukciós ház)

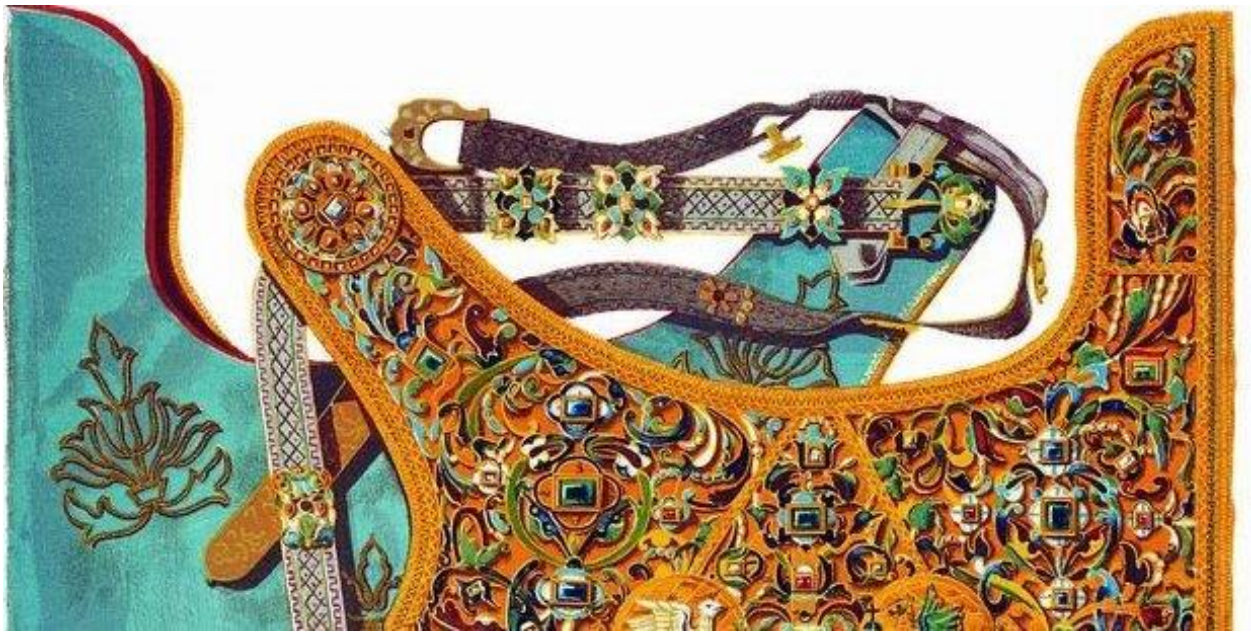
22-23. kép. XVII. sz-i orosz cári tegezekről készült rajzok

24. kép. Oszmán tegez, XVII. sz., Museum Kassel. Ennél a tegeznél nincs „hátsó övrész”, mivel csak egy csat látszik.

6. A készenléti íjtegez felfüggesztése

Bede Dwyer véleménye szerint az íjtegez legtöbbször egyetlen hurokkal, szabadon csatlakozott az övhöz, vagyis előre-hátra elmozoghatott, így a tegez „megtalálta” az ideális pozíciót, ami természetesen más gyalog és más lóháton viselve (ennek ellenére ő maga fixen rögzítette a készenléti tegezét…). A fennmaradt darabokon általában valóban csak egy hurok látszik, de az öv többnyire tele van veretekkel, lyukakkal, veretes áttörésekkel, amelyek mind lehetővé teszik a fix rögzítést. Néhány orosz rajzon látszik a belső oldal, de nehéz eldönteni, hogy szabadon mozgó, vagy fix rögzítést ábrázolt az alkotó.

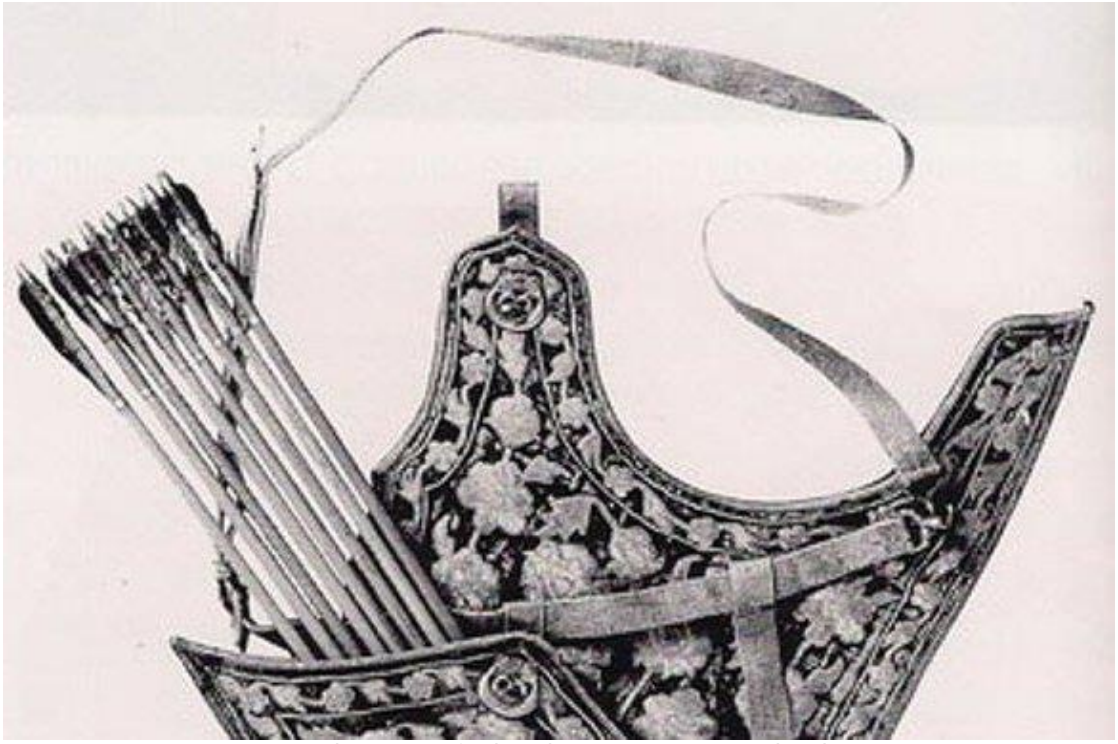
25-26. kép, XVII. sz-i orosz cári íjtegezekről készült rajzok

27. kép. Tibeti vagy mongol íjtegez, XV-XVII. sz.
A tegez rögzítése fixnek látszik (Metropolitan Museum, New York)

28. kép. Oszmán íjtegez, XVII. sz. A rögzítés szabadnak látszik.

29. kép. Ismeretlen forrás. Az íjtegez szabadon az övre húzható.

30. kép. Oszmán tegezkészlet XVII. sz. (Drezda, Türckische Cammer) A képen látható teljes készleten első pillantásra az öv veretei szolgálhatnának arra, hogy az íjtegez szabad hurkát megakasszák, így rögzítve azt. Az arányokat tekintve azonban az íjtegez valószínűleg ott lógott az övön, ahol a bőr megkopott. Ha az öv vége lenne beakasztva a nyíltegezen lévő kampóba, az összeállítás túl bő lenne még egy páncélos, nagydarab emberre is. Ezért úgy vélem, hogy a „veretekbe" akasztották a nyíltegez kampóját, így elöl is állítani lehetett az öv hosszát.

A nyíltegez kialakítása

A tegez legtöbbször bőrből készült, sokszor szövetborítással, ritkábban fából, amit szintén boríthattak díszes szövettel. A hossza átlagosan 40 cm körüli volt.
Aljára lencse alakú betétet helyeztek, ami „széttartotta" azt. A betét merevítette a tegezt, bizonyos típusoknál pedig összeszorította a tegezt a nyílhegyek felett, így segített helyén tartani a nyilat.
Mivel a nyilaknak nagyjából a fele kilógott a tegezből, szükség volt valamire, ami lehetőleg egyesével is helyén tartotta a nyilakat, de nem akadályozza a töltést. A tegez szájába be lehet építeni – az aljához hasonlóan – egy lencse alakú, lyukacsos bőrlemezt, mely a vesszőket szépen, fixen tartja. Széles vágóhegyek esetében ez a megoldás természetesen nem működik, de szúróhegyekkel jól használható.

31-32. kép. Oszmán tegez, XVI. sz.

A másik megoldás az, hogy egy széles nemezcsíkot (vagy egyéb hasonló anyagot) kígyózva a vesszők közé vezetnek:

33. kép. A szerző tegeze

Számos ábrázoláson ez a tegezen kívül látszik, de a tegez szájába nyomva is ugyanolyan jól funkcionál. Sok tegez bélelt volt, Bede Dwyer említett olyan megoldást, hogy egy nemezzsák

vagy egy szőrrel befele fordított „bundazsák” volt beledugva a tegezbe és az tartotta helyén a vesszőket.
Nekem az a megoldás vált be legjobban, hogy egy 10 cm széles nemezcsíkot belehajtogattam a tegez torkába, ami így két sorban lyukakat alkot.

A ma gyártott lapos tegezek leggyakoribb hibái

Magyarországon több, különféle lapos tegzet is lehet vásárolni. Ezek egy részének hiteles a felfüggesztése, nagyobb részük azonban ebben a tekintetben hibásnak minősíthető.

A leggyakoribb hibák a következők:

- A két fő függesztési pont összefut egy karikába, vagy egyéb rögzítő elembe, így a tegez szabadon lengedezik.

- A fő függesztőszíj túl hosszú, nem lehet közel az övhöz rögzíteni.

- Nincs segédszíj, vagy azt helyettesítő megoldás.

- Mivel általában övet nem adnak hozzá, szabadon rögzíthető fülekkel látják el, így viszont nem lehet semmilyen övön jól rögzíteni.

- A tegez torkában vagy nincs a vesszők tartására szolgáló elem, vagy azt túl szorosra alakítják ki.

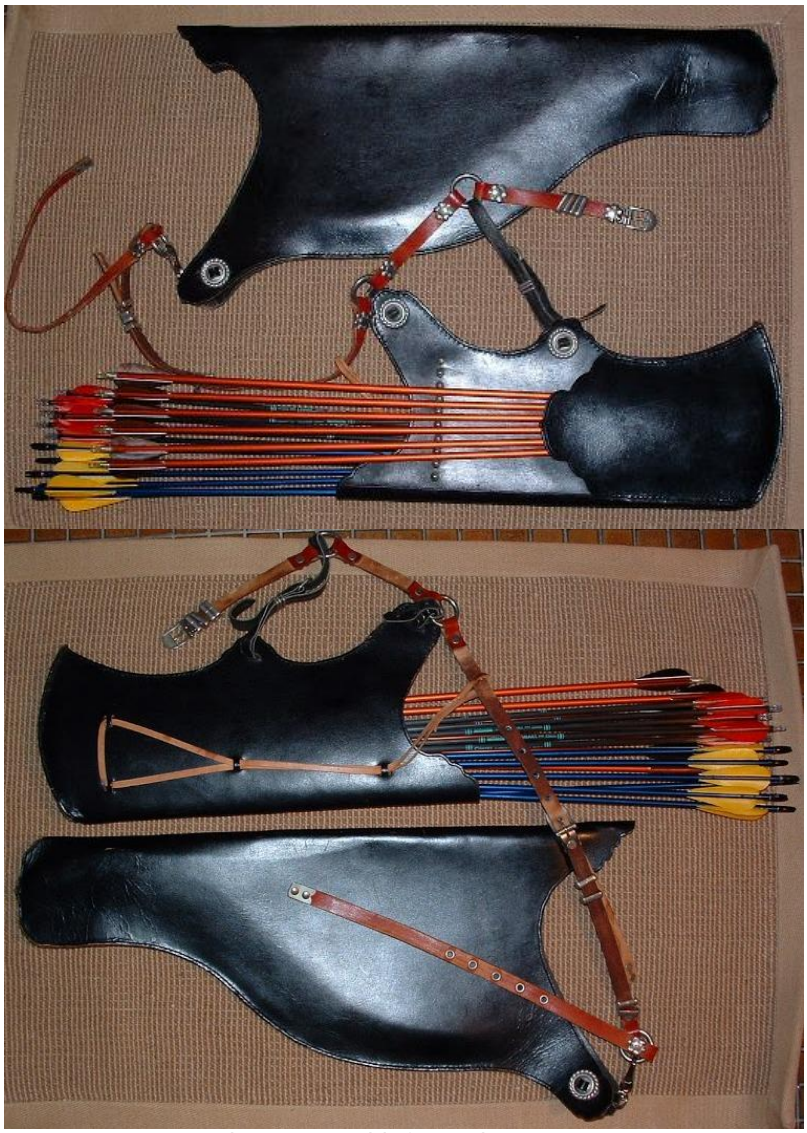
34. kép. A szerző első kísérleti tegezével

Első tegzem elkészítésekor magam is elkövettem két súlyos hibát:

1. Nem használtam segédszíjat. A tegez gyalog jó szögben állt, de lóra üléskor – mivel szét kell tárnom a lábam – a combom megemelte, és semmi nem akadályozta meg, hogy vízszintesbe forduljon és himbálózzon.

2. Nem volt nemezcsík a tegez torkában. Gyalog szépen álltak a vesszők, azonban ügetésben azonnal a képen látható helyzetbe rázódtak: a tegez aljára. Mivel egymásra torlódtak, a tegez összeszoruló része sem tudta mindegyiket szorítani.

A két hiányosság együttesen – valamint az a körülmény, hogy emelkedőn kellett többször is fellovagolnom – azt eredményezte, hogy a vesszők kis híján kihullottak a tegezből. Úgy kellett óvatosan benntartanom a nyilakat, hogy ez kívülről senkinek se tűnjön fel. Ránézésre sem éppen kellemes látvány, a gyakorlatban pedig nagy nehézségeket okoz: a töltést megnehezíti, a nyilak közti válogatást lehetetlenné teszi, vágta közben pedig elvesztek volna a vesszők. Filmforgatásnál kínos, harcban halálos…

35-36. kép. Bede Dwyer íjászfelszerelése

37. kép. A szerző saját készítésű felszerelése